

Sterker uit de storm. Investeren in mensen en kennis om beter uit de crisis te komen.

In reactie op de huidige economische crisis heeft de Tweede Kamer de regering gevraagd te komen met een samenhangend pakket aan voorstellen voor de Nederlandse economie in overleg met organisaties als het Innovatieplatform.

Het Innovatieplatform heeft een visie op de toekomstige economie van Nederland als een internationaal concurrerende kenniseconomie. Dat is een economie waar kennis en creativiteit belangrijke productiefactoren zijn en mensen worden uitgedaagd om zichzelf maximaal te ontplooiën en gebruik te maken van hun talent. Via scholing investeren mensen hun leven lang in zichzelf. Excellente wetenschap floreert en draagt bij aan vooruitgang. Daarnaast wordt wetenschappelijke kennis benut voor innovaties, concurrerende bedrijvigheid en oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen rond duurzaamheid, energie, voedsel en gezondheid. Een belangrijke pijler is de moderne infrastructuur (wegen, elektriciteit, telecommunicatie, [lucht-]havens en breedbandverbindingen). Hiermee kunnen de onderdelen van de economie met elkaar worden verbonden en Nederland met wereldmarkten. Er is een dynamisch ondernemersklimaat, waar mensen risico's durven nemen om vooruit te komen. Dit is de basis om met z'n allen in de toekomst duurzame economische groei en welzijn te realiseren.

Samen met andere partijen hebben we een strategie ontwikkeld om deze visie te realiseren, vertaald in concrete doelen en acties, zoals onder andere vastgelegd in de "Kennis Investerings Agenda" (KIA), de Sleutelgebiedenaanpak en "Nederland in de Wereld". De recente KIA-foto 2009 laat zien dat Nederland, ondanks de vele goede initiatieven, de aansluiting met de kopgroep van landen in de kenniseconomie dreigt te verliezen. Door de crisis dreigt de ontwikkeling van Nederland naar een hoogwaardige kenniseconomie verder onder druk komen te staan. Het Innovatieplatform vindt dat Nederland al de inspanningen die zijn gedaan om op het huidige niveau te komen niet teniet mag laten gaan. Juist nu moet verder worden geïnvesteerd in de fundamenteën van onze kenniseconomie. De crisis moet worden gebruikt om de structuur van de Nederlandse economie te verbeteren en de aansluiting met de kopgroep van landen tot stand te brengen. Daarom pleit het Innovatieplatform ook voor een meer expliciete, vernieuwende duurzame industriepolitiek van de overheid en het aantrekken van meer internationale bedrijfsactiviteit.

Zwaar weer: Nederland is kwetsbaar

Nederland wordt zwaar geraakt door de consequenties van de financiële crisis en de zich nog ontwikkelende economische crisis. Nederland is als export- en handelsland extra gevoelig voor de internationale conjunctuur. Met een relatief grote financiële sector is Nederland hard getroffen door de gevolgen van de internationale krediet crisis. De neerwaartse gang van de economie versnelt zich nog. Onduidelijk is op welk niveau een nieuw evenwicht tot stand komt.¹ Opvallend in de CPB-ramingen is in ieder geval de dramatische terugval in de investeringen van bedrijven met in totaal

¹ *Weathering the storm*, McKinsey & Company, 21 januari 2009.

22% (13 miljard) tot 2010.² Dit is veel meer dan de terugval tijdens de crisis van 1981 toen de bedrijfsinvesteringen in totaal ruim 11% afnamen. Dit duidt op de grote risico's die bedrijven lopen.

Het risico van kaalslag van onze toch al onvoldoende grote kennisbasis is aanzienlijk. De private investeringen in R&D liggen met 1% van het BBP beduidend lager dan in de landen van de kopgroep. Bovendien zit bijna 40% van de private R&D bij bedrijven met een door de krediet crisis kwetsbare financiële basis, onder andere als gevolg van een relatief hoge financiering met vreemd vermogen en daaraan gekoppelde hoge rentelasten. Dit zet extra druk op de kasstroom en daarmee ook op de uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Bedrijven vertragen R&D-projecten die gericht zijn op de lange termijn of leggen ze stil met alle gevolgen van dien voor de positie van kenniswerkers.

Voor private R&D geldt daarbij: weg is weg. Veel R&D-faciliteiten zitten door historische keuzes in Nederland en de crisis kan voor bedrijven ook aanleiding zijn tot structurele aanpassingen in hun mondiale R&D-vestigingsbeleid. Dit is voor Nederland zowel een kans als een bedreiging, afhankelijk van de mate waarin wij in staat zijn om ten opzichte van andere landen een gunstig vestigingsklimaat voor onderzoek en ontwikkeling te creëren.

Ten opzichte van het buitenland stonden ook de publieke kennisinvesteringen in Nederland vóór de crisis al op achterstand. Dit ondermijnt verder de uitgangspositie van ons land. In concurrentiekrachtranglijsten en als het gaat om de kennisinvesteringsquote (publieke en private investeringen aan onderwijs, kennis en innovatie als percentage van het BBP) staat Nederland nu achter onder meer de Scandinavische landen en Zwitserland. Deze landen begrijpen dat hun toekomstige welvaart samenhangt met hun kennisintensiteit en investeren daar juist in deze crisistijd in. Hun extra investeringen in kennis in crisistijd lopen op tot meerdere procenten van het BBP. Nederland moet zich aan deze landen spiegelen om competitief te blijven. De kennisinvesteringsquote staat op 7,6%, terwijl de ambitie 9% is. Mede als gevolg van crisisinvesteringen zijn onze concurrenten de 9% inmiddels voorbijgestreefd. Ook de VS investeert \$ 21,5 miljard extra in wetenschap. Het versnellen van kennisinvesteringen in crisistijd is nodig voor het ondersteunen van onze concurrentiepositie nu en na de crisis.

Trends

De crisis vindt plaats tegen de achtergrond van een aantal structurele trends. Nederland is onderdeel van een globaliserende economie. De internationale verwevenheid van onze economie gaat sneller dan de ontwikkeling van onze economie zelf. Bedrijven zullen steeds meer hun activiteiten over landen verdelen en hun geografische posities daarbij heroverwegen. Een hoogwaardige kennisinfrastructuur, toponderzoek en een goed algemeen vestigingsklimaat zijn de belangrijkste determinanten voor het behouden of verliezen van R&D. De Nederlandse economie staat of valt bij haar internationale aantrekkingskracht. Daar moet nu aan worden gewerkt.

De terugval in investeringen, verminderde R&D-uitgaven en publieke investeringen die geen gelijke tred houden met onze 'peers' zorgen dat het Nederlandse innovatiesysteem en daarmee het groeipotentieel van de Nederlandse economie onder druk staan. De uitdaging is nu juist optimaal gebruik te maken van 'creatieve destructie' die in een crisis plaatsheeft, en om de kansen te grijpen die mondiale trends tegelijkertijd met de crisis bieden. De maatregelen die het IP voorstaat ondersteunen dat.

² CPB, 17 februari 2009.

Duurzame industriepolitiek

Vanuit het perspectief op innovatie en concurrentiekracht vindt het Innovatieplatform dat het kabinet met bedrijfsleven en kennisinstellingen een scherpe en duurzame industriepolitiek moet gaan voeren die ons sneller en beter uit deze crisis laat komen. Een politiek gericht op sectoren die in de toekomst zullen renderen. Beleid moet zich niet richten op specifieke bedrijven, maar op de sleutelgebieden en op markten die zonder twijfel in de toekomst de boventoon zullen voeren. Kennisinvesteringen vragen om aandacht voor de lange termijn.

Sleutelgebiedenaanpak

Nederland heeft sterke sleutelgebieden die zich manifesteren in concrete knooppunten en regio's. Nederland heeft op zijn kleine oppervlakte een sterk voedingscluster en is daarin mondiaal topspeler. De high tech en chemie opereren in Nederland op de internationale 'frontier', waardoor R&D en bedrijvigheid in Nederlandse clusters basis kan zijn om buitenlandse R&D aan te trekken. Open innovatie versterkt dat.

De ligging aan de delta heeft Nederland zijn toppositie in water gegeven maar ook zijn handelscompetenties. Met die competenties kunnen Nederlandse bedrijven gemakkelijk verbindingen leggen met bedrijven over de hele wereld, zelf een goede plek zoeken in de keten en andere bedrijven helpen maximaal waarde te creëren.

Markten en technologieën zullen verduurzamen. Met zijn sleutelgebiedenaanpak kan Nederland met zijn excellente bedrijvigheid en wetenschap daar veel kansen pakken.

Ook het vestigings- en ondernemingsklimaat moet versterkt worden. Dit kan onder meer door belastingen en regeldruk te verlagen en mainports en regionale hotspots te versterken. Dit helpt Nederlandse ondernemingen op te komen en te groeien, maar maakt ons ook nog aantrekkelijker voor buitenlandse ondernemingen. Om hier optimaal van te profiteren kan Nederland gericht en proactiever bedrijven benaderen om zich in Nederland te vestigen. Het actief en gericht aantrekken van buitenlandse investeringen geeft een stevige impuls aan onze kenniseconomie.

De maatregelen van het kabinet moeten erop gericht zijn om (gezonde) creatieve destructie en reconstructie te laten plaatsvinden. Scherpe keuzes die in de crisis genomen zijn vormen juist de bouwstenen voor toekomstig succesvolle ondernemingen. Een gezonde dynamiek betekent dat het verdwijnen of krimpen van sommige bedrijven wordt gecompenseerd door de opkomst van nieuwe bedrijven en werkgelegenheid. Tegen het einde van de crisis ontstaat een waardevolle golf van nieuwe innovatieve bedrijvigheid en ondernemerschap. De uitdaging is echter wel om destructieve reductie van onderzoek en ontwikkeling te voorkomen. Onderzoekslaboratoria en hun mensen vormen een vitale infrastructuur voor de Nederlandse economie en deze scherven zijn minder gemakkelijk aan elkaar te lijmen. De ervaringen met de sleutelgebieden leren dat hier hoogwaardige investeringsopties voor bedrijven, kennisinstellingen en de overheid liggen. Daar waar een koppeling met maatschappelijke uitdagingen ligt is er in het bijzonder een rol voor de overheid.

Het lijkt contra-intuïtief om te spreken over investeringen wanneer de begrotingsregels juist om bezuinigingen vragen: we willen volgende generaties niet belasten met schulden uit het heden. Maar nu investeren in kennis is tegelijkertijd ook investeren in de volgende generaties. Het overleiden van banken was noodzakelijk, maar niet voldoende. Kennisinvesteringen gelden als onbetwist renderend en duurzaam. Met de maatregelen van het Innovatieplatform houdt Nederland kennisinvesteringen overeind, zorgt het voor vernieuwde aansluiting met de kopgroep van landen die sterk op kennis inzetten en zet Nederland in op de toekomst. Toekomstige generaties profiteren

misschien nog wel het meeste van een duurzame, kennisintensieve samenleving en duurzame economische groei.

Maatregelen: prioriteiten van het Innovatieplatform

Het Innovatieplatform houdt al langer een pleidooi om de positie van Nederland als kennissamenleving te versterken. Deze crisis, en de strategieën van onze 'peers' ondersteunen de urgentie ervan. Investeringsagenda - zorgen ervoor dat ons land sterker dan andere landen uit deze crisis komt. Meer dynamiek van nieuwe en buitenlandse bedrijven is essentieel om zoveel mogelijk bedrijvigheid en daarmee werkgelegenheid te genereren. Daarnaast lopen we op de korte termijn risico's die beperkt moeten worden. Essentiële R&D-capaciteit moet voor Nederland worden behouden. Hier ligt een gezamenlijke rol voor bedrijven, kennisinstellingen en overheden.

In de bijlage hebben we de concrete acties die voortvloeien uit de visie en de acties van het IP beschreven. In het licht van de actuele situatie willen we in het bijzonder pleiten voor:

- *behoud van human capital van kenniswerkers;*
- *overheidsinvesteringen naar voren halen en innovatiever inzetten; binnen de totale investeringen van 20 miljard³ is een belangrijker deel innovatief in te zetten;*
- *het actief aantrekken van significante, kennisintensieve buitenlandse bedrijven.*

Als de crisis aanhoudt en cashflowproblemen de bottleneck blijven voor bestaande en nieuwe kennisintensieve bedrijven ontstaan op korte termijn grote problemen. Het dempen daarvan vergt zo'n 1 miljard euro aan tijdelijke investeringen. Het gaat zowel om het verschuiven van bestaande uitgaven als extra investeringen. Gericht investeringsbeleid van overheidswege leidt tot particulier initiatief via een vliegwieleffect. Voor de maatregelen die nodig zijn om sterker uit de crisis te komen verwijzen we kortheidshalve naar de Kennisinvesteringsagenda en Nederland in de Wereld. Van het noodzakelijke investeringspad naar 2016 moet nog een groot deel doorlopen worden; in crisistijd is er alle reden om niet te vertragen en indien mogelijk juist te versnellen. Er liggen nu voor één miljard aan concrete investeringsopties en de ervaring leert dat op het terrein van innovatie bedrijven dan tenminste eenzelfde bedrag zullen investeren. Hoe eerder wordt geïnvesteerd door de overheid, waarna anderen zullen volgen - hoe eerder de opbrengsten ontstaan. Zodat veel mensen – al dan niet op een andere plaats – aan het werk kunnen blijven.

³ Volgens het CPB bedragen de totale investeringen van overheden 20 miljard (MEV 2009).

Bijlage

Sterker uit de storm: maatregelen (Innovatieplatform)

1. Op de korte termijn is cashflow een probleem. Dit geeft grote risico's. Dit vereist dat banken hun rol weer (kunnen) gaan vervullen. Daarnaast moeten

- bedrijven worden geholpen hun R&D uitgaven op peil te houden via verruiming en aanpassing van de WBSO
- bedrijven kunnen blijven investeren in nieuwe producten en diensten, geholpen door verruiming van het innovatiekrediet
- onderzoekers die met ontslag worden bedreigd, worden ingezet op andere plekken in de regio of het sleutelgebied, bij voorkeur uit te voeren via bestaande programma's, zodat ze na de crisis weer toefit in hun eigen bedrijf of in hun eigen cluster terug kunnen keren. Matchmaking tussen vraag en aanbod en tot op zekere hoogte omscholing kunnen nodig zijn. Er zijn allerlei voorstellen om onderzoekers in te zetten op maatschappelijke issues.⁴ Er dient uiteindelijk gekozen te worden voor voorstellen die aansluiten bij bestaande sleutelgebieden en regionale concentraties, bedrijven en kennisinstellingen moeten aanvragers zijn en onderzoekers moeten voor die gebieden beschikbaar te blijven.

2. Om de dynamiek te vergroten pleit het IP het voor concrete veranderingen en structurele hervormingen.⁵ Nederland moet nu:

- maatregelen en actie inzetten op het aantrekken van 50 significante buitenlandse bedrijven. Het IP heeft een stevige coalitie gevormd van sectoren, regio's en intermediairs. Met een gerichte en gecoördineerde inspanning van rijk, andere overheden en bedrijven kan het aantal belangrijke binnenkomende buitenlandse vestigingen worden verhoogd tot 50 in drie jaar. Berekend is dat een additionele overheidsinvestering van 10 miljoen euro per jaar, in combinatie met enkele verbeteringen in het vestigingsklimaat, tot een verhoging van het BBP met 0,5 tot 1,0 % kan leiden.
- meer (10.000) bedrijven adviseren hoe hun productiviteit te vergroten. In crisistijd valt de productiviteitsgroei terug. Het IP werkt aan een coalitie van sectoren en intermediairs om meer bedrijven te kunnen assisteren bij hun productiviteitsslag.
- meer (jonge) bedrijven begeleiden en kredietfaciliteiten geven om te starten en te innoveren,
- investeren in een leven lang leren (in aansluiting op de prioriteiten van de KIA) om kennis en vaardigheden van werknemers en werkzoekenden voortdurend aan te passen aan veranderende economische omstandigheden en mogelijk andere banen.
- meer valorisatie van kennis naar de markt⁶.
- betere dienstverlening, meer efficiency en flexibiliteit door de overheid onder meer bij aanbestedingen en vermindering van regelgeving en administratieve lastendruk
- belemmeringen om grote projecten/investeringen snel en innovatief van de grond te krijgen wegnemen. Het IP bevordert bijvoorbeeld grote waterbouwkundige werken met een innovatieve uitwerking, zoals de Zandmotor, de Innovatieve Afsluitdijk en een energie-eiland De metafoer en het beeldmerk van de tulpen op zee hebben in dat verband nationaal en internationaal veel los gemaakt.

⁴ Zie onder meer: Kenniswerkers aan het werk voor innovatie. BREIN – Bestrijdt de recessie met innovatie (20 februari 2009)

⁵ *Nederland in de Wereld: connecting global ambitions'* (2008) *Kennisinvesteringagenda* (2006), Werkgroep KIA, *Nederland in de versnelling De 2e jaarlijkse foto van de Kennisinvesteringagenda (KIA) 2006 – 2016*, 27 februari 2008.

⁶ Zie de Valorisatieagenda (IP, ministerie van Economische Zaken, ministerie van OCW, ministerie van LNV, ministerie van VWS, VNO-NCW, MKB-NL, NFU, VSNU, HBO-Raad, NWO, KNAW, TNO, Associatie van GTI's, DLO en STW), 3 december 2008.

3. Om sterker uit de crisis te komen op lange termijn moet Nederland nu:
- meer investeren in wetenschappelijke kennis. De KIA geeft aan dat er achterstand is in vergelijking met kennisintensievere landen. Wetenschap betekent investeren in de toekomst. Zo zijn er grote maatschappelijke uitdagingen rondom gezondheid, duurzame energie, de groeiende schaarste aan water, voedsel, grondstoffen die opgepakt moeten worden. Samen met de excellente wetenschappers die Nederland heeft kunnen we de oplossing van deze uitdagingen dichterbij brengen. Om dit gericht te kunnen doen en om onze wetenschappelijke excellentie in stand te houden dienen de financiële stromen van de overheid die nu gaan via innovatieprogramma's, FES-middelen en NWO, beter op elkaar te worden afgestemd.
 - investeringen in grootschalige onderzoeksinfrastructuur, nodig om internationale bedrijven en wetenschappers aan te trekken. Er liggen sinds oktober 2008 25 voorstellen klaar; faciliteiten die grensverleggend onderzoek mogelijk maken en door hun schaalgrootte (ten minste €40 miljoen over tien jaar voor één faciliteit) niet door een individuele universiteit of instelling gefinancierd kunnen worden⁷
 - Sleutelgebieden ondersteunen en verder versterken. In 2004 heeft het Innovatieplatform de Sleutelgebiedenaanpak geïntroduceerd en het Ministerie van EZ heeft deze overgenomen. Sleutelgebieden staan voor sterke sectoren waar investeringen renderen.⁸ Naast de lopende programma's die uitgevoerd moeten worden, liggen er voor circa 300 miljoen aan innovatieprojecten – en programma's die in gang gezet zouden moeten worden. Nu investeren in sleutelgebieden versterkt hun groei­kracht in de toekomst.⁹
 - meer innovatiecampussen inrichten gericht op sleutelgebieden. Dit leidt op korte termijn tot investeringen in gebouwen en infrastructuur en versterkt de benutting van kennis en bedrijvigheid. Er zijn nu drie campussen, in Eindhoven, Wageningen en Geleen en er zijn initiatieven voor campussen in onder meer Delft, Rotterdam en Helmond. Op tenminste drie plaatsen moeten ze versneld worden ingericht, dit vergt investeringen in gebouwen, dienstverlening en infrastructuur, met name door provincies en gemeenten en kennisinstellingen.
 - versneld posities kiezen in *lead markets* binnen onder meer duurzame energie en mobiliteit.¹⁰ Overheden investeren per jaar zo'n 20 miljard euro en hebben zo'n 33 miljard euro aan aanbestedingen. Diverse deelmarkten zijn prima in te zetten als *lead market*, waarbij de betreffende overheid innovatieve eisen stelt en daarmee innovatieve bedrijven bevoordeelt, die daarmee hun (internationale) positie kunnen versterken. Als *launching customer* kan de overheid innovatie bevorderen. *Lead markets* en *launching costumership* betekenen dat de overheid haar eigen uitgaven innovatiever moet inrichten, innovatiever moet aanbesteden en meer samenhang moet brengen tussen haar innovatiedoelen en de vele miljarden in al haar bestedingen en investeringen.¹¹

⁷ Commissie Van Velzen, *Nederlandse Roadmap Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten*. Oktober 2008.

⁸ Voortgangcommissie Sleutelgebieden, *Voortgang sleutelgebieden en tussentijdse evaluatie sleutelgebiedenaanpak*, 21 januari 2009.

⁹ In ieder geval zal het IP verkennen waar economische kansen liggen voor Nederland op het terrein van duurzame energie: als alle landen duurzamer worden in hun energieconsumptie en –productie: wat kan Nederland dan sneller realiseren dan andere landen. Dit in aansluiting op de Innovatieagenda Energie van het kabinet die zich richt op de vraag welke innovaties nodig zijn om de doelen van het kabinet op het terrein van klimaat en energie in 2020 te realiseren.

¹⁰ De vindingen die dan ontstaan moeten ook meer dan nu actief worden verkocht aan het buitenland.

¹¹ Een bestaand instrument dat op grotere schaal uitgerold kan worden is de SBIR. Met *SBIR* kan de overheid om tot vernieuwingen te komen de haalbaarheid, het benodigde onderzoek - inclusief demonstratie of pilot - snel en eenvoudig aanbesteden. Goede voorbeelden zijn de inzet van satellieten bij dijkbewaking en de vergroening van de mobiele verkeerswijzers op snelwegen door de vervanging van dieselaggregaten door waterstofbrandstofcellen. Zo brengt de overheid meer samenhang tussen haar maatschappelijke en haar innovatiedoelen en de vele miljarden in al haar bestedingen en investeringen.

- Zo bepleit het IP de komst van een testpark en hub-op-zee om de windenergiesector te stimuleren en de komst van innovatieve concepten die de kostprijs van wind op zee eerder verlagen, te versnellen. De komende 20 jaar zal de overheid miljarden uit moeten geven om de onrendabele top bij wind op zee te subsidiëren, gelet op de ambitie om in 2020 6000 MW op zee te realiseren. Van deze 6000MW zal zo'n 4000 MW ver uit de kust (*far shore*) gerealiseerd moeten worden. Als Nederland nu een testpark tot stand laat komen dalen de kosten van wind op zee eerder en kan Nederland haar water-, wind- en *off shore* kennis inzetten om een leidende positie in te nemen in *far shore* wind, dat voor alle Noordzeelanden nog onverkend terrein is. Berekend is dat een innovatieprogramma en demonstratiepark ver op zee, met een omvang van 100 - 300MW zo'n € 200-500 miljoen aan additionele investeringen vergt maar uiteindelijk € 1,7 miljard kan opleveren aan besparingen op subsidie voor de onrendabele top in de periode 2015-2030.¹²

¹² Het R&D programma en de realisatie van het park creëren direct op de korte termijn ca. 500 -1200 fte aan werkgelegenheid. Tevens heeft het programma een indirecte economische spin-off voor de Nederlandse offshore (wind)industrie die hiermee een groter marktaandeel op de Europese markt kan behalen, waarmee in 2020 ongeveer 15.000 fte extra zouden kunnen worden gerealiseerd.